

Prof. dr RUDOLF LEGRADIĆ, Beograd

RIKARDO I MARKSOVA IDENTIFIKACIJA ZAKONA VRIJEDNOSTI

Marksova identifikacija zakona vrijednosti, u prvom redu zakona vrijednosti kapitalizma, jeste u stvari negacija negacije Rikardovog učenja radne vrijednosti pa se sa ovog gledišta ovdje i ispituje odnos Marksovog učenja prema učenju Rikardovom.

I

Zakon negacijē negacijē jeste objektivni zakon razvitka i prirode, i društva i ljudskog mišljenja, tj. univerzuma kao cjeline. Objektivnost tog zakona jeste u tome što on djeluje nezavisno od volje i svijesti ljudi. Međutim, ljudi mogu taj zakon spoznati u svim oblastima univerzuma i staviti ga u svoju službu. U tome je suština marksizma kao naučnog pogleda na svijet (Lenjin). U tome je i objektivna nužnost univerzalnosti marksizma kao naučnog pogleda na svijet za čitavo čovječanstvo nastajućeg svjetskog besklasnog društva. Zakon negacijē negacijē otkrio je u oblasti ljudskog mišljenja filozof Georg Wilhelm Fridrih H e g e l u svome kapitalnom djelu »Nauka logike«. Klasici marksizma Marks, Engels i Lenjin utvrdili su u svojim djelima djelovanje zakona negacije ne samo u oblasti ljudskog mišljenja već i u oblastima ljudskog društva i prirode. U običnom filozofskom i nefilozofskom žargonu pod dijalektikom se podrazumjeva shvatanje da u svim kategorijama i fenomenima egzistencije postoje unutrašnje protivurječnosti i borba suprotnosti koje se nekako razrješavaju ili koje nekako treba razrješavati. Hegel je pak utvrdio, analizirajući procese ljudskog mišljenja, da u svakoj kategoriji kao v r s t i postoje j e d i n k e pozitivnog karaktera i jedinke negativnog karaktera između kojih postoji antagonizam i međusobno isključivanje, odnosno borba koja se sastoji u negaciji negativnog od strane pozitivnog. Ukoliko pozitivno u negaciji negativnog uspije, nastaje p r o g r e s i v n i kvalitativni s k o k u jednu višu r a z v o j n u kategoriju. To je poznati

zakon prelaza kvantiteta u kvalitet (tj. kvantiteta-vrste u novi kvalitet-vrstu, u čemu i jeste progresivni razvitak). Ukoliko pak unutar fenomena-vrste sa manje ili više jedinki, pobijedi negativna (tj. zaozerala strana) te postepeno, tj. kvantitativno uništava pozitivne (progresivne) jedinke, nastaje regresivni prelaz kvantiteta u kvalitet, tj. kvalitativni skok sa višeg razvojnog kvaliteta na niži razvojni kvalitet, tj. regresivna dijalektika. To znači da kvantitet regresa prelazi u niži kvalitet regresa. Istovremeno se vrši i prelaz kvaliteta u kvantitet time što pozitivne jedinke starog kvaliteta postaju sastavni dio, tj. jedinke, novog, višeg kvaliteta. Kod regresivne dijalektike pak kvalitativni skok od višeg kvaliteta na niži kvalitet, tj. negativne jedinke starog kvaliteta, postaju jedinke novog, nižeg kvaliteta.

Ovaj zakon prelaza kvantiteta u kvalitet i obratno, kvaliteta u kvantitet, klasici marksizma Marks, Engels i Lenjin utvrdili su i u oblasti društvenog razvitka i u oblasti prirode, a ne samo u oblasti ljudskog mišljenja, tj. oni su utvrdili da je zakon negacije negacije univerzalni zakon razvitka prirode, ljudskog društva i ljudskog mišljenja.

Međutim, osnovni problem prilikom primjene dijalektičkog metoda jeste pitanje čime se mjeri, objektivno, progresivnost ili regresivnost jedinki unutar jednog fenomena-vrste čija se dijalektika razmatra. Marksistička dijalektika utvrdila je da se progresivnost ili regresivnost jedinki ili skupa jedinki unutar jedne vrste fenomena mjeri objektivnim zakonom razvitka ispravnog fenomena-vrste. Klasici marksizma Marks, Engels i Lenjin utvrdili su da se progresivnost ili regresivnost mjeri objektivnim zakonom razvitka ispitivanog fenomena-vrste. Npr., u ljudskom društvu rad je objektivni zakon razvitka društva. Veća produktivnost rada je pozitivna, i progresivna, a manja produktivnost rada je negativna, i regresivna. Progresivni razvitak društva zavisi, dakle, od povećane produktivnosti rada, a manja produktivnost je regresivna. U biološkom svijetu, pak, npr. progresivni, odnosno regresivni razvitak zavisi očigledno od progresivnog, odnosno regresivnog metabolizma bioloških bića, uključivši tu i čovjeka kao biološko biće koje se mora hraniti i lučiti metaboliziranu hranu. Analogno se mogu mjeriti progresivnost, odnosno regresivnost i u nebiološkoj prirodi kada se utvrde njene objektivne zakonitosti razvitka koje (zakonitost¹⁾) nužno imaju oblik negacije negacije. Taj univerzalni objektivni zakon razvitka sadrži u sebi kako procese kvantifikacija kvaliteta, tako i kvalitetizaciju kvantiteta, tj. prelaz kvantiteta u kvalitet i — obratno — prelaz kvaliteta u kvantitet. Npr., u oblasti robne privrede prodaja robe znači kvantifikaciju kvaliteta robe u obliku novca, a kupovina znači kvalitetizaciju novca u obliku date kupljene robe. Tako je to u procesu robnog oblika $R - N - R'$ (jednostavna ili sitna robna privreda). Tako je to i u obliku $N - R - N'$ gdje se novac kvalitetizira u obliku kupljene robe, a kupljena roba kvantificira se u obliku višeg novca. Kod oblika $N - N'$ (zajmovnog oblika) imamo progresivnu

kvantifikaciju, s jedne strane, ali, s druge strane, i regresivnu kvalitizaciju u obliku osiromašenja količine robe koju dužnik može da kupi dobivenim novcem od zajma. Dužnik mora povjeriocu vratiti više novca nego što je dobio, ako je dužnik sitni robni proizvođač ($R - N - R'$). Ukoliko je, pak, dužnik krupni robni proizvođač $N - R - N'$ u odnosu na zajmodavca ($N - N'$), visak vrijednosti što ga dužnik ostvaruje može biti veći ili manji od viška vrijednosti što ga ostvaruje zajmodavac ($N - N'$) ili se, pak, višak vrijednosti obojice izjednačuje.

Prema tome, objektivni procesi dijalektike mogu se naučno egzaktno pratiti samo ukoliko je identifikovan specifični i konkretni oblik zakona negacije negacije pojave koja je u pitanju. To je, pak, problem dijalektičke analize. Za ljudsko društvo to je, kako smo vidjeli, rad čiju je definiciju dao Marks u Kapitalu — I, a za biološki svijet je to jamačno metabolizam, pri čemu se životinjski metabolizam kvalitativno razlikuje od biljnog metabolizma koji je dijalektička baza biljnog metabolizma. Bez dijalektičke analize, čiji je zadatak da utvrdi specifični oblik zakona negacije negacije fenomena što se ispituje nije moguća dijalektička sinteza, tj. misaona reprodukcija razvojnog procesa ispitivanog fenomena koja verificira izvršenu dijalektičku analizu.

II

Primjenjujući metod dijalektičke analize i sinteze na odnos Marksove teorije prema Rikardovoj teoriji može se konstatirati da je Marksova teorija tipična progresivna negacija negacije Rikardove teorije.

Zimi god. 1846—47. Marks je napisao svoj polemički spis protiv Prudonovnog djela: »Sistem ekonomskih protivurječja ili filozofija bijede«, tj. »Bijed u filozofije« u kojoj se sa Rikardovih pozicija obračunava sa Prudonovom ekonomskom teorijom, tj. Marks se tu još pojavljuje kao rikardovac u odnosu na Prudonove stavove. Polemišući sa Prudonom Marks u »Bijedi filozofije« kaže: »Rikardov sistem, koji je postavio princip »da relativna vrijednost robe počiva isključivo na radu potrebnom za njenu izradu« potiče iz godine 1817. Rikardo je glava čitave jedne škole koja vlada u Engleskoj od restauracije. Rikardova teorija daje strogo, nemilosrdno, suštinu čitave engleske buržoazije koja je, opet, tip savremene buržoazije uopće«. »Šta će na to kazati potomstvo?« (Prudonova fraza, op. R. L.). Ono će reći, kaže Marks, da g. Prudon nije znao za Rikarda, jer on govori o njemu nadugo i naširoko, svaki čas se vraća na njega, i naposljetku kaže da je njegov sistem besmislen. Ako se potomstvo ikada bude umiješalo, ono će tada reći da je g. Prudon bojeći se da ne povrijedi anglofobiju svojih čitalaca, više volio da se prikaže kao odgovorni izdavač njegovih ideja. Bilo kako bilo, ono će smatrati da je vrlo naivno što g. Prudon ističe kao »revolucionarnu teoriju vrijed-

nosti« ono što je Rikardo izložio kao teoriju savremenog buržoaskog društva, i što kao rješenje antinomije između korisnosti i prometne vrijednosti uzima ono što je Rikardo izložio kao teoriju savremenog buržoaskog društva, i što kao rješenje atinomije između korisnosti i prometne vrijednosti uzima ono što su Rikardo i njegova škola davno prije njega postavili kao naučnu formulu samo jedne antinomije, prometne vrijednosti. Ali zaustavimo zauvijek potomstvo po strani i suočimo g. Prudona s njegovim prethodnikom Rikardom. Slijedeća mjesta iz toga pisca sadrže u glavnim potezima njegovu »teoriju vrijednosti.« Sada Marks citira Rikarda:

»Nije korisnost mjera razmjenjive vrijednosti, iako je neophodno potrebna« (sv. I, str. 3, »Principi političke ekonomije« itd., izdato na engleskom od J. S. Constancia, Paris, 1835). »Čim se nađe da su stvari korisne po sebi, one crpu svoju razmjenjivu vrijednost iz dva vrela: iz svoje rijetkosti i iz količine rada potrebne da se dobiju. Ima stvari čija vrijednost zavisi jedino od njihove rijetkosti. Pošto nikakav rad ne može umnožiti njihov broj, to im vrijednost može pasti samo ako ih bude u izobilju. Ovamo spadaju kipovi, skupocjene slike, itd. . . . njihova vrijednost zavisi jedino od imetka, ukusa i čudi onih koji nalaze zadovoljstvo u posjedovanju tih predmeta« (sv. I, str. 4 i 5 navedenog djela). No oni ipak čine vrlo neznatan dio predmeta koje želimo imati, proizvod industrije, to ih možemo umnožavati ne samo u jednoj već i u više zemalja, i to u skoro neograničenom stepenu ne samo u jednoj već i u više zemalja, i to u skoro neograničenom stepenu, samo ako umijemo upotrijebiti radinost potrebnu za njihovu proizvodnju« (sv. I, str. 5 navedenog djela). »Kada dakle govorimo o robama, — njihovoj razmjenjivoj vrijednosti i principima koji regulišu njihove relativne cijene, mi imamo u vidu samo one robe čija se količina može po volji umnožiti ljudskom radinošću, čiju proizvodnju podstiče konkurencija i kojoj ne stoji na putu nikakva smetnja« (sv. I, str. 5). Zatim Marks dalje citira Rikarda: »Da je ono (radno vrijeme) doista osnovica razmjenjive vrijednosti, izuzev onih koje se mogu po volji umnožavati ljudskim radom, najvažnije je načelo političke ekonomije, jer nema drugog vrela iz kojeg je poteklo toliko zabluda i izbilo toliko razlika u mišljenju u ovoj nauci, koliko iz površnog i neovoljno preciznog tumačenja riječi vrijednost« (sv. I, str. 8). »Kad znamo da količina rada unesena u neki predmet određuje njegovu razmjenjivu vrijednost, onda izlazi da svako povećanje količine rada nužno mora da poveća i vrijednost predmeta na koje je ono utrošeno, i da isto tako svako smanjivanje rada mora da smanji cijenu predmeta« (sv. I, str. 8). »Nikakva ušteda u radu« — kaže dalje on — »neće propustiti da izazove pad relativne vrijednosti neke robe, bilo da se ta ušteda odnosi na rad potreban za izradu samog predmeta bilo da se odnosi na rad potreban za stvaranje kapitala koji se u toj proizvodnji upotrebljava« (sv. I, str. 28).

U polemici sa Prudonom Marks još nije riješio problem »r a d a« kao robe posebne vrste te je utoliko još uvijek bio samo rikardovac.

Tako, on kaže: »Rad ukoliko se kupuje i prodaje, roba je kao i svaka druga, te stoga ima i prometnu vrijednost. Ali vrijednost rada, ili rad ukoliko je roba, ne proizvodi ništa, kao što ni vrijednost žita, ili žito ukoliko je roba, ne služi za hranu«. »Rad« vrijedi »više ili manje, prema tome da li su životne namirnice skuplje ili jeftinije, prema tome da li se nadničari nude ili traže u ovom ili onom stepenu, itd. ,Rad' nije nešto nejasno«; nikad se ne prodaje i ne kupuje rad uopće, već uvijek neki određeni rad. Ne određuje samo predmet kakvoću rada, nego i specifična kakvoća određuje predmet« . . . »Ukoliko se kupuje i prodaje, rad je sam roba. Zašto ga kupuju? S obzirom na vrijednost koje smatramo da ih u sebi sadrži« . . . »Ali kad za neku stvar kažemo da je roba, tada se više ne radi o cilju s kojim je kupljena, tj. koristi koju želimo iz nje izvući, u upotrebi koju od nje želimo učiniti. Ona je kao roba predmet trgovine. Sva mudrovanja g. Prudona ograničavaju se na ovo: rad se ne kupuje kao predmet neposredne potrošnje. Ne, on se kupuje kao oruđe za proizvodnju, kao što se kupila kakva mašina. Ukoliko je roba, rad vrijedi, ali ne proizvodi. G. Prudon bi mogao sa isto toliko prava da kaže da uopće nema robe pošto se svaka roba kupuje za neku određenu korisnu upotrebu, a nikad kao roba po sebi« . . . »Mjereći vrijednost robe radom, g. Prudon nejasno nazire da je nemoguće ne podržati pod ovu istu mjeru i rad ukoliko ima vrijednost, robu — rad. On ne naslućuje da to znači učiniti od minimuma najamnine prirodnu i normalnu cijenu neposrednog rada, da znači primiti današnje društveno stanje. Ali da bi izbjegao ovaj fatalni zaključak, on najednom mijenja front i tvrdi da rad nije roba, da ne može imati vrijednosti. On zaboravlja da je sam uzeo vrijednost rada kao mjerilo; zaboravlja da cijeli njegov sistem počiva na robi-radu, na radu kojim se trguje, koji se kupuje i prodaje, koji se razmjenjuje za proizvode, itd. On zaboravlja sve. Da bi spasao svoj sistem, pristaje da žrtvuje i njegov temelj« (Marks, isto str. 53).

Iz navedenog Marksovog teksta jasno se vidi da je on u vrijeme pisanja »Bijede filozofije« još uvijek stajao na Rikardovom gledištu da radnik prodaje svoj rad, a ne svoju »radnu snagu« te je utoliko još bio rikardovac. No poslije toga Marks prelazi na negaciju negacije Rikardovog učenja. Naime: da rad stvara vrijednosti, bilo je pozitivno u Rikardovom učenju, ali da je rad kao takav roba koja se kupuje i prodaje, bilo je negativno u Rikardovom učenju. Marks zbog toga negira tu negativnost u svojim predavanjima radnicima u Briselu, koja su kasnije izdata kao knjiga pod naslovom »N a j a m n i r a d i k a p i t a l«. U tim predavanjima Marks već utvrđuje da radnik ne prodaje kapitalisti svoj rad već svoju »vlastitu životnu snagu« da bi time osigurao sebi potrebna sredstva za život. Od »životne snage« do kasnije Marksove definicije »radne snage« bio je, dakle, još samo jedan korak, da bi se time završila osnovna negacija negacije Rikardovog učenja.

U tim predavanjima Marks utvrđuje da je »životna snaga« radnika roba koja je izjednačena sa svim drugim stvarima-robama, a koju je radnik prinuđen da prodaje kapitalistima ako hoće da živi.

On je, doduše, slobodan u odnosu na pojedinačne kapitaliste, ali je prikovan uz kapitalističku klasu kojoj je prinuđen da prodaje tu svoju jedinu robu, »životnu snagu«. Ovim postavkama je Marks već pokazao da višak vrijednosti koji stvara proleter za kapitalistu ne proističe iz povrede zakona vrijednosti, kako su to smatrali socijalisti rikardovci (Tompson, Grej, Brej i Hodskin) već na osnovu zakona vrijednosti krupne robne privrede ($N - R - N'$). Osim toga, Marks je time razbio i shvaćanje buržoaskih rikardovaca (u prvom redu Džemsa Mila) o navodnom ortakluku između radnika i kapitalista u proizvodima rada. Marks dokazuje da kapital nije prosto akumulirani rad koji služi kao sredstvo za novu proizvodnju, već ovo sredstvo za proizvodnju postaje kapital samo pod određenim društvenim uslovima, tj. kapital je historijski produkcionni odnos, način proizvodnje. Kapital pretpostavlja najamni rad, a najamni rad pretpostavlja kapital. Oni se uzajamno uslovljavaju.

Zatim Marks ispituje uzajamni odnos najamnine i profita te u tu svrhu vrši negaciju Rikardove negacije. Ovaj je, naime, vidio suprotnost između najamnine i profita u tome što one kreću u obrnutom pravcu i razmjeru, tj. ako se povećava jedan, smanjuje se drugi, i obratno. Marks je taj antagonizam ispitao mnogo detaljnije od Rikarda i pokazao da čak i privremeno povećanje i najamnine i profita akumulacija kapitala sve više zaoštava protivurječnosti između radnika i kapitaliste. Profit raste sve brže u odnosu na najamninu. Pri akumulaciji kapitala uz povećanje produktivnosti rada koja je tipična za kapitalizam, najamnina se apsolutno smanjuje u odnosu na profit. Akumulacija kapitala je praćena stvaranjem i industrijske rezervne armije. Povećanje produktivnosti rada pretpostavlja razvitak tehnike, a ova omogućuje da se kvalifikovani radnici zamijene nekvalifikovanim, a rad odraslih muškaraca radom žena i djece.

Marks razvija dalje svoju negaciju negacije Rikardovog učenja u svome radu »Prilog kritici političke ekonomije« (iz 1859. god.). Vrlo je poznat Marksov predgovor ovome djelu, u kome on daje sažetu formulaciju svoje teorije, i ono je postalo klasično i vrlo popularno. Pored predgovora, naročito je popularan i uvod u kritiku političke ekonomije u kome je Marks u sažetoj formulaciji dao osnovne postavke svoje ekonomske teorije i definira produkcione odnose (način proizvodnje) kao dijalektičko jedinstvo proizvodnje kao osnove, zatim raspodjelu akao negaciju negacije proizvodnje, zatim razmjenu kao negaciju negacije raspodjele, i potrošnju kao negaciju negacije razmjene, ili krajnju negaciju negacije proizvodnje. Ovaj predgovor i uvod u stvari su ključ za razumijevanje čitave Marksove ekonomske teorije.

Prilog kritici političke ekonomije sadrži, pored predgovora i uvoda, dva poglavlja: »Roba« i »Novac«.

ROBA

Tu Marks počinje svoju dijalektičku analizu razgraničenjem upotrebne vrijednosti od prometne vrijednosti sadržane u kategoriji robe. No odnos između ovih kategorija Marks označuje kao protivurječan, tj. antagonističan¹. Time je Marks daleko premašio Rikarda, za kojeg roba i njena vrijednost (upotrebna i prometna) predstavljaju prirodnu pojavu, i čitav je problem svodio na to da se odredi prometna vrijednost robe. Marks je, međutim, u robu otkrio ekonomsku celiju kapitalističkog društva u embrionalnoj formi. Ove protivurječnosti se, po Marksu, svode na protivurječnost upotrebne vrijednosti i vrijednosti.

Od dijalektičke analize robe, kao jedinstva suprotnosti, Marks prelazi zatim na dijalektičku analizu rada sadržanu u robama, i otkriva *dvojaki karakter rada*. On utvrđuje da je rad proizvođača robe istovremeno i privatni i društveni rad. Kao protivurječije privatnog i društvenog, rad proizvodi upotrebne vrijednosti i vrijednosti.

Dok je Rikardo analizu vrijednosti svodio na analizu veličine vrijednosti, Marks je tu analizu produbio otkrivši pri tome kategoriju apstraktnog rada. Rikardo je, doduše, stajao na pozicijama da se veličina vrijednosti određuje društveno potrebnim radom, a ne radom pojedinaca uzetih odvojeno, ali to nije mogao naučno obrazložiti, jer ga je u prvom redu interesovala veličina vrijednosti, dok ga kvalitativna strana nije interesovala.

Na osnovu otkrića apstraktnog rada Marks je zatim utvrdio da kategorija vrijednosti izražava proizvodni odnos proizvođača roba koji rade jedni za druge, ali ne direktno već posredstvom *razmjene* jednih proizvoda za druge. Prometna vrijednost je, prema tome, odnos između proizvođača roba koje se razmjenjuju, pa se odnos između proizvođača predstavlja kao odnos između *stvari*. Rikardo nije mogao odgovoriti ni na pitanje zbog čega se vrijednost ne mjeri neposredno radom. To je bio povod za stvaranje iluzija u vezi sa *»radnim novcem«*. Marks je u »Prilogu kritici političke ekonomije«, u prvoj glavi (Roba), dokazao nemogućnost *»radnog novca«*. Jer vrijednost je društveni odnos koji se izražava kao svojstvo stvari (robâ). Vrijednost se zbog toga može izražavati samo kao svojstvo stvari (robâ), mada se iza odnosa stvari kriju odnosi među ljudima.

---

¹ Međutim, poslijemarksovska dijalektička analiza pokazala je da je upotrebna vrijednost u stvari negacija negacijâ prometne vrijednosti (vrijednosti), tj. da su u harmoničkom dijalektičkom polaritetu. Vidjeti o tome: Legradić: „Teorija dijalektičke analize i sinteze („Historija otkrivanja zakona negacije negacije“), Osijek, 1974. god.

NOVAC

Otkrićem apstraktnog rada sadržanog u robama, Marks je otkrio i suštinu novca i razvio teoriju novca, izvršivši time također negaciju negacijē Rikardovog učenja. Ovaj je, prihvatajući Smitovo učenje, bio protiv iluzije merkantilista da se bogatstvo stiče razmjennom robe za novac, već da se u razmjeni robe za novac vrši samo razmjena jednakih vrijednosti, a da novac ne stvaraju države već da on stihijno nastaje iz procesa robne razmjene. Marks je pak dokazao da je novac, doduše, roba, ali ne i obična roba već opća roba koja je postala tjelesni predstavnik vrijednosti svih roba. U novcu se sve robe svode na kvantitete kvalitetno jednake vrijednosti. Tu se dakle vrši prelaz kvaliteta u kvantitet, tj. novac je negacija negacijē obične robe tj. roba i novac su u jednom harmoničkom dijalektičkom polaritetu, tj. obična roba je baza novca, a novac je dijalektička »nadgradnja« obične robe. Razvijajući svoju teoriju novca Marks otkriva i sve posebne funkcije novca kao: mjerila vrijednosti, prometnog sredstva, platnog sredstva, sredstva za tezuriranje i svjetskog novca. Rikardo, kao prije njega i svi buržoaski klasici, znali su, doduše, sve funkcije novca ali nisu shvaćali metamorfozu vrijednosti u kojoj se neposredno izražava djelovanje zakona vrijednosti upravo u prometnoj funkciji novca. I time je, dakle, Marks izvršio negaciju negacije Rikardovog učenja.

KAPITAL

Vidjeli smo da u »Prilogu kritici političke ekonomije« Marks već razlikuje vrijednost i oblike vrijednosti u kojima se ona pojavljuje, ali on još naziva »prometnom vrijednošću« i jedno i drugo. Međutim, u »Kapitalu« Marks polazi od prometne vrijednosti ili odnosa u kome se robe razmjenjuju da bi ušao u trag vrijednosti kao takve koja se tu krije. Utvrdivši vrijednost, on je odvajajući od prometne vrijednosti i svestrano je ispituje, a zatim se ponovo vraća na prometnu vrijednost koju tad ispituje kao oblik vrijednosti, tj. kao oblik u kome se pojavljuje vrijednost. Marks je već u »Prilogu kritici...« utvrdio da se vrijednost robe može izraziti samo u drugoj robi i da je stoga »radni novac« utopistâ iluzija. U »Kapitalu«, međutim, Marks otkriva polarizaciju izraza vrijednosti: relativni oblik vrijednosti i ekvivalentni oblik vrijednosti i svestrano ih ispituje. On kaže: »Tajna svakog oblika vrijednosti sadrži se u jednostavnom obliku vrijednosti« (x robe A = y robe B ili x robe A vrijedi koliko y robe B). Zbog toga pravu teškoću i predstavlja analiza ovog oblika. Dvije raznovrsne robe A i B, u našem primjeru platno i kaput, igraju dvije očigledno različite uloge. Platno izražava svoju vrijednost u kaputu, a kaput služi kao materijal za izražavanje vrijednosti. Prva roba igra aktivnu ulogu, a druga pasivnu. Vrijednost prve robe predstavljena je kao relativna vrijednost, odnosno nalazi

se u *obliku* ekvivalenta. Relativni oblik vrijednosti i ekvivalentni oblik jesu momenti koji idu jedan s drugim, uslovljavaju jedan drugog, nerazdvojni su, ali su u isto vrijeme i suprotne krajnosti koje se uzajamno isključuju, tj. polovi istog izraza vrijednosti (v. Marks, Kapital, I, latinicom, str. 14).

Zatim Marks ispituje dalje kako se oblici vrijednosti od jednostavnog ili slučajnog oblika preko potpunog ili razvijenog oblika vrijednosti razvijaju do općeg oblika vrijednosti i konačno do novčanog oblika vrijednosti. U istoj mjeri u kojoj se vrši pretvaranje rada u robe, vrši se i pretvaranje robe u novac. Proces razmjene jeste upravo stalno pretvaranje robe u novac i novca u robe. Marks kaže: »Budući da su sve druge robe samo posebni ekvivalenti novca, a novac njihov opći ekvivalent, to se one drže kao posebne robe prema novcu kao općoj robi« (Marks, isto, str. 35).

U »Prilogu kritici...« Marks još ne ispituje višak vrijednosti, dok u »Kapitalu« prelazi s dijalektičke analize robe i novca na dijalektičku analizu viška vrijednosti. Po zakonu vrijednosti, robe se razmjenjuju prema količini rada utrošenog za njihovu proizvodnju. Međutim, pri razmjeni između robe rada i kapitala dolazi do razmjene veće količine živoga rada za manju količinu opredmećenog rada-kapitala. Svojim otkrićem da se ne prodaje rad već radna snaga Marks je dokazao da u razmjeni između radnika i kapitaliste nema nikakvog narušavanja zakona vrijednosti, jer i onda kada kapitalista kupuje radnu snagu po njenoj vrijednosti, vrši se eksploatacija i stvara višak vrijednosti.

Na osnovu otkrića viška vrijednosti Marks otkriva i suštinu strukture kapitala. Rikardo je poznavao samo pojavne oblike kapitala: stalni (fiksni) i optičajni (cirkulacioni) kapital, a Marks iza tih oblika otkriva postojani (konstantni) i promjenjivi (varijabilni) kapital. Jednako tako, Marks iza pojava profita i profitne stope otkriva suštinu u *višku vrijednosti* i u stopi viška vrijednosti koja izražava stepen kapitalističke eksploatacije.

Na osnovu otkrivanja viška vrijednosti Marks je otkrio i unutrašnju strukturu radnog dana. Jedan dio radnog dana određen je potrebom oplodivanja kapitala. Ova dva dijela su polarizirana u radnom danu kao cjelini, kao procesu trošenja upotrebne vrijednosti radne snage. Radnik može da reproducira vrijednost svoje radne snage samo ukoliko proizvodi i višak vrijednosti za kapitalistu.

Marks analizira i kategoriju proizvodnog rada i utvrđuje da je u kapitalizmu proizvođen samo onaj rad koji proizvodi višak vrijednosti.

Što se tiče teorije najamnine, Rikardo je shvatio najaminu i profit kao dvije protivrječne veličine i razlikovao je kupovinu i prodaju obične robe od razmjene između rada i kapitala. Marks je, pak, utvrdio da najamnina nije ništa drugo već cijena radne snage. Kapitalista u zamjenu za svoj varijabilni kapital dobiva cjelokupni rad radnika, tj. nužni rad i višak rada.

Marks formulira i opći zakon kapitalističke akumulacije. Kao periodičan priraštaj kapital-vrijednosti, ili periodičan plod kapitala u procesu, višak vrijednosti dobija oblik dohotka koji proističe iz kapitala.

Marks razvija i teoriju koncentracije i centralizacije kapitala.

Za Rikarda je kapitalističko društvo prirodan oblik društva kakvo je postojalo od iskona. Vulgarni ekonomisti su smatrali kapital kao rezultat štednje i »odricanja«. Marks je, pak, ispitao stvarni nastanak kapitala, historiju tzv. prvobitne akumulacije. To je eksproprijacija sitnih proizvođača da bi se pretvorili u proletere. Ona se obavlja silom i drugim vanekonomskim faktorima, za razliku od redovne akumulacije koja se odvija na osnovu zakona vrijednosti i zakona viška vrijednosti. Međutim, prvobitna akumulacija stvara ove uslove prvi put. Tu odlučujuću ulogu igra nasilje zbog odvajanja sredstava za proizvodnju od proizvođača. Historija prvobitne akumulacije jeste, dakle, prehistorija kapitalizma.

DRUGA KNJIGA „KAPITALA“

Marks je prvu knjigu »Kapitala« nazvao »Proces proizvodnje kapitala«, a druga se knjiga kapitala zove »Prometni proces kapitala«. Specifičnost je kapitalističkog prometa u tome što radna snaga cirkulira kao roba. To je robni promet između dvije antagonističke klase. Radnik-proleter prodaje svoju radnu snagu kapitalisti, a ovaj je kupuje. Razmjena se vrši između različitih grupa kapitalista, ali to je specifičnost kapitalističkog robnog prometa. Rikardo je sredstva za proizvodnju smatrao kapitalom, tj. svodio je kapital na stvari. Marks je, pak, otkrio da se iza stvari koje se nazivaju kapitalom krije klasni odnos proletera i kapitaliste.

Metamorfoza kapitala i njegovo kružno kretanje. Merkanstilsti su smatrali kapitalom novčani kapital. Rikardo je shvatio da se bogatstvo stvari u proizvodnji, pa je kretanje kapitala shvatio samo kao kružni tok proizvodnog kapitala. Marks, međutim, otkriva cjelinu kružnog kretanja kapitala. Kapital u svome kružnom kretanju vrši metamorfozu kroz novčani, proizvodni i robni oblik kapitala. Sva tri oblika kružnog kretanja kapitala oblici su jedinstvenog industrijskog kapitala.

Troškovi proizvodnje i troškovi prometa

Razlika između proizvodnje i troškova prometa uslovljuje razlikovanje troškova proizvodnje i troškova prometa. Ovo posljednje Marks dijeli na: 1) čiste prometne troškove, 2) troškove čuvanja i 3) troškove transporta. Troškovi proizvodnje sastoje se iz varijabilnog

i konstantnog kapitala. Vrijednost konstantnog kapitala prenosi se na proizvod, a vrijednost varijabilnog kapitala reproducira se trošenjem radne snage, a u procesu trošenja radne snage proizvodi se i višak vrijednosti. Zbog toga se vrijednost čistih prometnih troškova (kupo-prodaje) ne prenosi na proizvod niti se reproducira. Ovi troškovi predstavljaju samo oduzimanje od viška vrijednosti.

Razlikom proizvodnje i prometa uslovljena je i razlika između proizvodnog rada i rada u prometu. Rad u prometu ne proizvodi višak vrijednosti, on je neproizvodan. Mada se i u prometu eksploatira tuđi rad, on iaprk nije proizvodan, jer ne proizvodi višak vrijednosti. Kapitalistički robni promet apsorbira masu rada i time smanjuje proizvodnu snagu ukupnog društvenog rada.

Obrt kapitala

U procesu proizvodnje stvara se nova vrijednost putem apstraktnog rada, a istovremeno se putem konkretnog rada, prenosi na proizvod vrijednosti raznih dijelova konstantnog kapitala. Međutim, različiti dijelovi konstantnog kapitala različito prenose svoju vrijednost na proizvode. Dakle, jedan dio postojanog kapitala obavlja puni obrt u toku jednog kružnog kretanja, dok drugi obavlja svoj puni obrt tek u toku mnogih kružnih kretanja. Stoga se prvi dio kapitala zove optičajni, a drugi stalni. Promjenljivi (varijabilni) kapital također spada u optičajni (cirkulacioni) kapital, jer se on reproducira u toku svakog kružnog kretanja. Prema tome, analiza kapitalističke proizvodnje viška vrijednosti dovodi do podjele kapitala na postojani (konstantni) i promjenjivi (varijabilni) kapital, a analiza prometa kapitala otkriva suštinu podjele na stalni (fiksni) i optičajni (cirkulacioni) kapital.

Kapital u funkciji i kapital izvan funkcije

Marks razvija i teoriju kapitala u funkciji i izvan funkcije. Vrijeme proizvodnje, naime, sastoji se iz vremena proizvodnje i vremena prometa. Promet prekida proizvodnju. Da bi se prekid izbjegao, potrebno je prethodno pripremiti dodajni kapital koji se po završetku proizvodnje predujmljuje, da bi se proizvodnja mogla nastaviti dok se ne obavi promet ranije proizvedene robe. To je protivurječnost koja se razrješava kreditom. Ovaj novčani kapital koji se periodično oslobađa, kao i novčani kapital koji se skuplja amortizacijom konstantnog kapitala, jeste materijalna osnova kredita i dobija novi oblik zajmavnog kapitala. Novčani kapital koji se oslobodio od jednog kapitaliste prebacuje se putem kredita drugim kapitalistima. Na taj način se stvarno nefunkcionirajući kapital svodi na minimum.

Reprodukcija i promet cjelokupnog društvenog kapitala

Između kretanja individualnog i kretanja društvenog kapitala postoji kvalitativna razlika koja postavlja nove probleme. Pri ispitivanju društvenog kapitala ne proučavaju se oblici kretanja kapitala (metamorfoza kapitala) već se proučava kako se na čitavom društvenom planu vrši razmjena jednih upotrebnih vrijednosti za druge. To znači da se vrši razmjena materije ili *naturalni* balans. Upotrebne vrijednosti se moraju nalaziti u određenoj proporciji među sobom da bi bila moguća razmjena i cjelokupna *društvena reprodukcija kapitala*. U kapitalizmu se društveni proizvod dijeli prema ključu: $c+v+m$. Zbog toga se i kretanje cjelokupnog proizvoda vrši po zakonima kapitalističkog načina proizvodnje sa svim protivrječnostima koje su mu svojstvene. Kapitalizam vrši proširenu reprodukciju, što čini periodične krize nužnim. Marks tu vrši negaciju negacije Rikardovog učenja dokazujući nužnost kriza u kapitalizmu, a, nasuprot Sismondiju, ukazuje da su krize posljedice antagonističkih oblika u kojima se kreće kapitalistička akumulacija. Rikardo je, pak, poricao mogućnost općih kriza.

TREĆA KNJIGA „KAPITALA“

U Marksovoj dijalektičkoj sintezi kapitalističkog sistema napravljenoj u prvoj knjizi »Kapitala« otkriven je do kraja zakon vrijednosti kapitalizma. Otkrivena je metamorfoza vrijednosti, otkriven je višak vrijednosti, otkriveni su postojani i promjenjivi kapitali, stopa viška vrijednosti, sve suštine koje se kriju iza pojavnih oblika kapitala na površini kapitalističkog društva. U drugoj knjizi »Kapitala« počinje Marksova *dijalektička sinteza* njemu savremenog kapitalističkog društva. Polazeći od objektivnih zakonitosti otkrivenih u prvoj knjizi, Marks se vraća kapitalističkom fenomenu, misaono ga reproducirajući korak po korak te se tako razvijaju oblici kapitala (novčani, proizvodni i robni) u kojima je klasni odnos već zamagljen i prikriiven, jer se oplodivanje kapitala spolja pojavljuje kao rezultat njegovog kretanja i mijenjanja njegovih oblika kao i brzine kretanja.

U trećoj knjizi »Kapitala« Marks nastavlja svoju dijalektičku sintezu kapitalističkog načina proizvodnje, uzetog u cjelini. Čitava kapitalistička praksa tu se pojavljuje kao rezultat djelovanja zakona vrijednosti kapitalizma. Tu Marks razvija dijalektičku sintezu preobražaja viška vrijednosti u profit i stope viška vrijednosti u stopu profita, i utvrđuje preobražaj profita u cijenu proizvodnje dok u Rikarda nema razlike između vrijednosti i cijene proizvodnje.

Zatim Marks, u trećoj knjizi »Kapitala«, utvrđuje zakon tendencije opadanja profitne stope i opći zakon kapitalističke akumulacije i objašnjava kapitalističke cikličke krize, vršeći negaciju negacije Rikardovog učenja.

U trećoj knjizi »Kapitala« Marks utvrđuje determinirajuću ulogu industrijskog kapitala, i da je osnovni oblik industrijskog kapitala proizvodni kapital, dok su robni i novčani kapitali determinirani oblici. Trgovinski kapital nije ništa drugo do osamostaljeni oblik industrijskog kapitala koji ima svoje specifičnosti. Treba razlikovati pretkapitalistički trgovinski kapital koji niče u sukobu sa sitnom robnom privredom i predstavlja motor za prvobitnu akumulaciju kapitala. Trgovinski kapital u kapitalizmu diferencira se na dvije podvrste: na robno-trgovački i novčano-trgovinski kapital. Industrijalci ustupaju jedan dio viška vrijednosti trgovcima putem prodaje roba proizvedenih u industriji, što, pak, modificira cijenu proizvodnje.

U kretanju trgovinskog kapitala dato je neposredno samo jedinstvo dvaju oblika kapitala: robnog i novčanog, dok je njihovo jedinstvo sa industrijskim kapitalom skriveno. Međutim, u zajednom kapitalu dat je samo jedan oblik kapitala: novčani. Tu je skrivena ne samo veza sa industrijskim kapitalom već i s trgovinskim. Međutim, u stvarnosti, trgovinski i zajmovni kapitali samo su izvedeni oblici kapitala. Zajmovni kapital sa cjelokupnim kreditnim sistemom u stvari je nadgradnja industrijsko-trgovinskog kapitala. Na osnovu platne funkcije novca izrastaju vrijednosni papiri i kreditni novac. Osamostaljenje robnog i novčanog oblika industrijskog kapitala, najprije u robno-trgovinski, pa zatim u novčano-trgovinski, dovodi do cijepanja profita na industrijski i trgovinski profit. Međutim, izdvajanjem novčanog kapitala u zajmovni kapital nastaje cijepanje profita na kamatu i preduzimačku dobit. Ovom kreditnom nadgradnjom kapitalistički odnosi se do kraja mistificiraju i fetišiziraju. Zato Marks dolazi u svojoj dijalektičkoj sintezi do fenomena bankovnih operacija i do sastava bankovnog kapitala svoga vremena. Marks otkriva dvojaki karakter kredita u kapitalističkom sistemu. On je poluga u reprodukciji kapitala i doprinosi njegovoj akumulaciji, koncentraciji i centralizaciji, a istovremeno ubrzava razvijanje protivurječnosti kapitalizma i njegovih kriza.

U trećoj knjizi »Kapitala« obrađuje se i problem kapitalističke rente koja se formirala u toku prodiranja kapitalizma u poljoprivredu. Poznato je da je problem rente bio jedan od osnovnih problema u klasičnoj političkoj ekonomiji, a napose kod Rikarda. Ovaj je dokazao da se renta formira na osnovu zakona vrijednosti i da ona umanjuje profit. Time je njegovo interesovanje bilo iscrpljeno. Marks i tu vrši negaciju negacije Rikardovog tretiranja rente razvijajući do kraja i teoriju rente. Rikardo je znao samo za diferencijalnu rentu, pa je pokazao kako se ekstraprofit, koji se dobiva na zemljištima srednjim i boljim, pretvara u rentu. Marks je pošao dalje. Prije svega, on je utvrdio prirodu ekstraprofita koji se dobiva sa srednjih i boljih zemljišta. Rad na ovim zemljištima je produktivniji, uslijed čega se produžuje višak radnog vremena i skraćuje

nužno radno vrijeme. Time se stvara dodatan višak vrijednosti, koji se zatim pretvara u rentu. Prema tome, renta nije samo dio viška vrijednosti stvoren radom, već istovremeno dio viška vrijednosti koji je proizveden najamnim radom. Renta se, dakle, ne dobiva samo na osnovu zakona vrijednosti već na osnovu zakona viška vrijednosti. Prema tome, diferencijalna renta dobiva se i zbog toga što se na srednjim i boljim zemljištima proizvodi više viška vrijednosti. Tu je stepen eksploatacije viši i viša je i stopa viška vrijednosti. Marks zatim dalje ispituje oba oblika diferencijalne rente i dokazuje da se renta povećava ne samo kada rastu cijene poljoprivrednim proizvodima, kao što je mislio Rikardo, već se povećava i onda kada cijene padaju. Marks je zatim dokazao nepostojanje tzv. »zakona o opadanju plodnosti tla« kao objektivnog zakona. Pošto je primijenio teoriju cijene proizvodnje na poljoprivredne proizvode, Marks je dokazao da se ekstraprofit dobiva i na lošijim zemljištima i da se taj ekstraprofit pretvara u apsolutnu rentu.

Na kraju ovog izlaganja o Marksovoj negaciji negacijē Rikardovog učenja skrećemo pažnju na njegovu polemiku sa Rikardom koja je prikazana u »Teorijama o višku vrijednosti« sv. II. Mi ćemo tu navesti samo neke od naslova u toj polemici koja je bila vrlo efikasna. Npr., »Plitko poricanje hiperprodukcije roba uz istovremeno priznanje preobilja kapitala«; »Rikardovo pogrešno shvatanje o odnosu proizvodnje i potrošnje pod uslovima kapitalizma«; »Pretvaranje mogućnosti krize u stvarnost. Kriza kao pojava svih protivurječnosti buržoaske ekonomije«; »O oblicima krize«; »Protivurječnosti između proizvodnje i potrošnje u uslovima kapitalizma«; »Preobražaj hiperprodukcije vodećih potrošnih artikala u opću hiperprodukciju«; »Nesklad između proširenja proizvodnje i proširenja tržišta. Rikardova koncepcija neograničenih mogućnosti za porast potrošnje i za proširenje tržišta; Protivurječnosti između nezadrživog razvitka proizvodnih snaga i ograničenosti potrošnje kao osnova hiperprodukcije. Apologetska suština teorije o nemogućnosti opće hiperprodukcije«.

ZAKLJUČAK

U ovome radu želja nam je bila da izvršimo dijalektičku analizu i sintezu odnosa između Rikardove teorije radne vrijednosti i Marksove identifikacije zakona vrijednosti kapitalističkog ciklusa načina proizvodnje. Govorimo o kapitalističkom ciklusu zakona vrijednosti jer smo još godine 1969, na osnovu prethodnih istraživanja u vezi sa pripremama za prerađu našeg rada: »Historija ekonomske teorije«², došli do zaključka da se zakon vri-

² „Historija ekonomske teorije“, Osijek, 1963. god., skripta za Ekonomski fakultet u Osijeku.

jednosti razvio kroz tri faze: antičko-robotovlasnički, zatim kapitalistički i, najzad, samoupravno-socijalistički u Jugoslaviji, za sada. Na osnovu toga je izrađena i moja knjiga: »Historija ekonomske teorije (Otkrivanje zakona vrijednosti)«³. To je bio jedan sasvim novi pristup historiji ekonomske teorije. Tu se polazi od klasične marksističke postavke da prirodom, ljudskim društvom i ljudskim mišljenjem vladaju objektivni zakoni razvitka koji djeluju nezavisno od volje i svijesti ljudi, ali koje ljudi mogu spoznati i njima ovladati (Lenjin)⁴. U tome je suština marksističkog shvatanja svijeta pa je sa gledišta te suštine trebalo razmotriti i razvitak samog zakona vrijednosti kao objektivnog zakona razvitka ljudskog društva. Sa toga gledišta ponovno sam razmotrio historiju ekonomskih doktrina robotovlasničkog društva, zatim kapitalističkog društva i, najzad, samoupravnog socijalističkog društva u Jugoslaviji i utvrdio pomenute tri faze razvitka u razvitku samog zakona vrijednosti, što je došlo do izražaja u mojoj knjizi »Historija ekonomske teorije (otkrivanje zakona vrijednosti)«, Osijek, 1971. god. Pokazalo se time da je transformacija zakona vrijednosti kapitalističkog sistema u samoupravno-socijalistički, za sada samo u SFRJ, objektivna zakonitost i nužnost koja će nužno i objektivno zakonito dovesti do ukidanja samog zakona vrijednosti kao takvog. Pokazalo se također da ta transformacija objektivno-zakonita znači pretvaranje sitne robne privrede proletera na sopstvenoj radnoj snazi (R—N—R') u krupnu robnu privredu (N—R—N') u asocijante preobraženih proletera. Budući da u toj transformaciji učestvuju i sitni seljaci kao sitni robni proizvođači svojih proizvoda (R—N—R'), postala je jasna i nužnost saveza seljaka i proletera u antikapitalističkoj socijalističkoj revoluciji i u izgradnji besklasnog društva kroz samoupravljanje kao krupne robne privrede (N—R—N') koja će zakon vrijednosti dovesti do nužnog kraja, tj. do komunizma. Ovu moju teoriju prihvatio je i prof. dr Marin Cerovac iz Zagreba, kome sam, kao mentor za njegovu doktorsku tezu, dao zadatak da verificira moje postavke o tri ciklusa u razvitku zakona vrijednosti, što je on izvršio u svojoj doktorskoj disertaciji: »Razvojni oblici zakona vrijednosti« (Osijek, 1970, god.) a što je došlo do izražaja i u njegovom prilogu za ovaj simpozijum (pod br. 36).

Time se u referatu pokazuje način na koji je Marks, oslanjajući se na Rikardovo učenje, izvršio identifikaciju djelovanja zakona vrijednosti u kapitalističkom društvu.

³ »Historija ekonomske teorije (Otkrivanje zakona vrijednosti)« Osijek, 1971. god.

⁴ Lenjin: »Materijalizam i empiriokriticizam«, Kultura, 1948. god., Beograd.

Prof. Dr. RUDOLF LEGRADIĆ, Belgrade

RICARDO AND THE IDENTIFICATION OF THE LAW
OF VALUE BY MARX

Summary

The identification of the Law of value by Marx is really a negation of the negation of Ricardo's teaching of the Law of labour value.

In part I. The autor explains the meaning of negation of the negation in the marxist terminology. What is negative and what positive in a species of beings depends on the objective law of development which governs the species. For instance, the objective law of human society is the law of labour. Positive is a greater productivity of labour and negative is a smaller productivity of labour. There is a permanent conflict of the positive and negative individuals in a society of human beings. The positive ones fight against the negative individuals to force their productivity of labour. When the positive succeed to force the productivity of labour of the negative individuals the development of the society is progressive. This is negation of the negation in a positive sense. In case the negative individuals win the fight, there is a negation of the negation in a negative sense i. e. a regressive dialectic form negative to more negative. The Law of negation of the negation governs not only the human society but also the nature and the human brains i. e. the universum at all.

To find out the specific Law that governs a phenomenon is the dialectical analysis. The imaginative reconstruction of the development of the phenomenon we call a dialectical synthesis.

In part II. The author applies the method of the dialectical analysis and synthesis on the relation of the theory of Marx to the theory of Ricardo and find out that the theory of Marx is a progressive negation of the negation of Ricardo's theory. In winter of 1846—47 Marx has written his polemical work against Proudons work: „The system of economical contradictions or the philosophy of misery“, i. e. „The misery of the philosophy“. In this work Marx aquared with Proudons economical theory going out from Ricardo's theory i. e. Marx declared himself as an Ricardian. In the polemic with Proudon Marx had not yet resolved the problem of „work“ as a ware of a specific kind, and was so far still a Ricardian. But later on Marx went to the negation of the negation of Ricardo's theory. Namely in Ricardo's theory was positive his assertion that labour is the creator of worth. But that labour as it is, is such a kind of ware which is buied and sold, was negative in Ricardo's theory. Therefore Marx negated this negation in his lectures to the workers at Bruxelles about „The lessie work and the capital“. In this lectures Marx stated that the worker does not sell his work, but his „own living force“. From this „living force“ to Marx's „Working force“ there was only one step, which finished the negation of the negation of Ricardo's theory. Thus Marx found out that the surplus worth the worker creates for the capitalist comes not from a lession of the law of worth, as the so-

cialists ricardians had thought (Tompson, Gray, Bray, and Hodskin) but even on the basis of the Law of worth of the Large ware economy (M—W—M').

In part III. Marx develops farther his negation of the negation of Ricardo's theory in his work „Supplement to the critic of the political economy“, (in 1859). Marx ont out from the dialectical analysis of the ware as on dialectical unit of contradictions to the dialectical analysis of work included in the wares and dicovered the twofold caracter of work as a private work and social work to, which produces „using-worth and worth“ Marx found out the category of the apstract labour. As about the category of money. Marx found out that money is not an usual ware, but a general work which becomes a physical representant of the worth of all wares. In the money all the wares are reduced to a quantity of qualitative equal worths i.e. money is a negation of the negation of usual ware i.e. ware abd money are in a harmonical dialectical polarity.

After that the autor presents a dialectical analysis and synthesis of the „Capital“ by Marx.

Проф. Д-р РУДОЛФ ЛЕГРАДИЋ, Белград

РИКАРДО И ИНДЕТИФИКАЦИЯ ЗАКОНА СТОИМОСТИ СО СТОРОНЫ КАРЛА МАРКСА

Резюме

Индетификация Закона стоимости со стороны Карла Маркса действительно негация негации учения Рикардо о Законе стоимости.

Первая часть. — Автор объясняет понятие негации негации в марксистской терминологии. Что негативно, а что позитивно в существовании зависит от объективного закона развития владеющего над существом. Например: Закон труда является объективным законом развития человеческого общества. Большая производительность труда является позитивным, а отсталая производительность труда — негативным. Тут существует перманентный конфликт позитивных и негативных индивидуумов человеческого общества. Позитивные индивидуумы борются против негативных индивидуумов, чтобы их заставить работать более продуктивно. Если, позитивным индивидуумам удастся продвинуть вперед производительность труда отсталых индивидуумов, то тогда развитие общества будет прогрессивным. Это негация негации в положительном смысле. В случае, если негативные индивидуумы воспрепятствуют прогрессивную негацию негации, тогда развивается отрицательная диалектика — которая движется от негативного до самого негативного. Закон негации негации не владеет только человеческим обществом, но и природой и процессом человеческого

ума. Закон негации негации в сущности является универсальным законом развития всего существующего. Чтобы осознать специфический объективный владеющий каким бы то ни было феноменом общества, природы и человеческого сознания, то нужно сделать диалектический анализ, а диалектическим синтезом является мысленная репродукция развития испытываемого феномена.

Вторая часть. — Автор применяет метод аналитического анализа и синтеза отношений теории Карла Маркса и теории Рикардо. Автор находит что теория Маркса является прогрессивной негацией негации теории Рикардо. Зимой 1846 на 1847 год Маркс составил свое полемическое сочинение против сочинения Прудона „Система экономических противоречий или философия беды“, то есть свою „Беду философии“. В этом сочинении Маркс полемизирует против экономической теории Прудона с точки зрения теории Рикардо, т.е. Маркс представляет себя Рикардианцем. В полемике с Прудоном Маркс еще не разрешил проблемы „труда“ как товара специфического вида, и в такой мере он еще Рикардианец. Между тем, позже, Карл Маркс перешел на негацию негации теории Рикардо. В теории Рикардо позитивным было его утверждение что труд является создателем стоимости, но и то, что труд является таким видом товара, который покупают и продают. Это последнее явилось негативностью теории Рикардо. Поэтому Маркс негировал эту негацию в своих лекциях которые читал перед рабочей аудиторией в Брюсселе, а которые были опубликованы под заголовком „Наемный труд и капитал“. В этих лекциях Маркс констатировал что рабочий не продает свой труд капиталистам, а продает свою „собственную жизненную силу“. От этой „жизненной силы“ до Марксовой „рабочей силы“ остался только еще один шаг, который окончил негацию негации теории Рикардо. Эдес, Маркс тоже утвердил, что прибавочная стоимость, которую создает рабочий для капиталиста не происходит из повреждения закона стоимости как это считали социалисты. Рикардовцы (Томпсон, Грей, Брей и Ходскин), но что происходит из основа закона стоимости крупного капиталистического хозяйства (Д—Т—Д').

Третья часть. — Карл Маркс развивает, далее, свою негацию негации теории Рикардо, в своей работе „Вклад критике политической экономии“, год 1849-ый. Карл Маркс тут начал от диалектического анализа товара как диалектического единства противоречий и перешел на диалектический анализ труда, включенного в товары и открывает двусторонний характер труда, который одновременно является частным и общественным трудом, что производит потребительную стоимость и стоимость. Карл Маркс тоже открыл категорию абстрактного труда. Что касается категории денег Маркс утвердил что деньги не являются обыкновенным товаром, а что они представляют обобщенный труд который становится физическим представителем стоимости во всех товарах. В деньгах все товары редуцированы в количестве качественно-одинаковых стоимостей, то есть, деньги являются негацией негации обыкновенного товара. Это значит, что товары и деньги существуют в гармоничном диалектическом поларитете.

После этого, автор показывает диалектический анализ и синтез главного труда Карла Маркса — „Капитал“.